

A MICKIEWICZRŐL, AHOGY ÉN MONDOM

MIRON BIALOSZEWSKI

(A lengyel költők és kritikusok évről évre összegyűlnek a sziléziái Klodzkóban, hogy az ún. „Költői Tavasz” keretében megvitatassák a költészet egy-egy aktuális témakörét. Egy ízben a mai költő és a hagyomány kapcsolatáról folyt a vita; a program legérdekesebb pontja Miron Białoszewski előadása volt. Białoszewski költészete nyelvi eleveenségében a lehető legközvetlenebbül kapcsolódik a mai beszélt városi nyelvhez, gyökereit azonban a klasszikus hagyományokba ereszti; híres színházának (melyben 8 éven át harmadmagával önállóan valósította meg művészi elgondolásait) ún. klasszikus programjában Shakespeare-, Mickiewicz-, Słowacki- stb. részleteket mutatott be újszerű interpretálásban. Białoszewski klodzki előadását, melynek szövegét itt kisebb rövidítésekkel közöljük, magnószalaggal átkusztrálta.)

(Ford. jegyz.)

— Félreértés a strófák körül?

— Ezt alighanem énekelték, alighanem biztosan

akkor régen, és jó sokáig, mert azokban az ősidőkben azonmód, ahogy kialakult a vers, rögtön emlékezetből, vagyis följegyezgetés nélkül, viszont hangosan, vagyis a fülnek szánva (nem a szemnek)

és azután ugyanúgy még egyszer, másvalaki előtt. A másvalaki elénekelte további másvalakiknek. És így ment. Mánt éneklés. Mint beszéd-éneklés. Ki-kiugratva, tegyük fel, a sorkezdő szó elejét, s a továbbiak kissé szerteszáltak a szélben, tehát előlről való rimelés. Tánckísérettel. Közben „Ó-ó!”-felkiáltások röpködtek, refrének, hasonló kezdő-szótagok. Ezek a szótag-hasonlóságok, ismétlések, fordulók, mozgás-nyomatékok megkönnyítették az emlékezetbe vésődést. Egyébként állítólag pompás emlékezőtehetségük volt. Nyilván. De hiszen elferdítették. El akarták? Egyesek igen, mások nem. Biztosan rosszul is hallották, félreértették néha. Mellesleg szólva: érdekes, hány akaratlan félrehallás és ferdítés csinálhatott felfordulást a szavak történetében.

Nem akarok én itt holmi kutatásokba bocsátkozni, sem tudományosságot tettetni, ezek csak afféle futó gondolatok, a mások meg a saját munkám tapasztalatai alapján.

Mert hát mi kutatnivaló van itt, kérdezhetjük olykor. Miféle barlanglakók? Miféle ősök? Hol vannak azok az anyagok? A kulcs ahhoz, amiről nemigen tudni, micsoda, hol van, s mekkora a hatásköre?

A rímelést említettem az imént. Azt mondják, a középkor előtt nem rímelték.

A gyerekek szeretnek rímelni. Alighanem mindig is szerettek. A vének is szeretnek. Például az, hogy „nec Hercules contra plures” — micsoda, ha nem rím?

Egyébként a dallamok, a frázisok, vagyis dalolt mondatok rímelték, mert párosan jártak, vagy keresztbe, s hellyel-közzel ki kellett valamit domborítani, fülbemászóvá tenni.

S mivelhogy az úgynevezett énekekben (s általában a klasszikus és a régi zenében) a frázisok mintegy rímelnek egymásra, párosan és keresztbe, önként kínálkozott, hogy a szimmetrikus vagy másképp összefonódó hangsúlyok helyén a szavak közt is legyen hangzásbeli rokonság.

Az énekekben, a kimondottan éneklésre szánt vagy énekformán előadott énekekben, a kisebb szimmetriák nagyobb szimmetriákba álltak össze. S minthogy valamilyen nagyszabású heccről volt bennük szó, nyúltak-sorakoztak a strófák egymás után, a végtelenségig. A muzsika (dallam) így, mindegyre ismétlődve, elunta volna magát, de a fabula megmentette a helyzetet.

Amikor kikopott alóla a muzsika, a „szárazon való” olvasás már sokkal kevésbé volt hatásos. A pompás előadás sem segített mindig. Hosszabb távon. Megkezdődött a csendes olvasás. Tehát alighanem félreértés. Az ilyen olvasás. És egyáltalán, az ilyen írás. A mi türelmetlen szemszögünkön nézve. Legalábbis.

A muzsika elment a maga útjaira. A saját heccei, absztrakciói, célzásai, sejtetései felé.

A szó megszabadult ballasztjától. Látszólag. Azért, hogy gyorsabban közölhessen. Már nem annyira a fülnek. A nyomtatás segített. Kialakítani bennünk a vizuális emlékezetet. Hogy magunkban olvassunk, és gyorsan. Ágyban. Kamarajelleggel. A külön utakon járó szó és muzsika egyberagasztása — az operában — harmadrendű dologgá vált. A regény negyedrendűvé. De a regény, a krónika, a prózában való beszéd mindig is létezett. S a gótikus énekek szövegét nem lehetett mindig tisztán érteni. Ahogy az opera cselekményét is jobb ismerni, mielőtt elkezdődik: a passiókkal, liturgiákkal is szakasztott így volt. Ismerték őket. Legalábbis nagyjából. Vagyis: talán mégse változott meg annyira minden?

Az ember szeretne megjavítani valamit. Megjavítja. Akkor meg fáj a szíve a javítatlan után, mert valami odaveszett. A jelen nem levő dolgok ízének törvénye. A metafora titkainak egyike. Vagyis a dolgok összetevése azzal, ami nem az, nem most.

Sok mai színházi, kabaré- és esztrád-tőrekvés is ezt bizonyítja. Visszavisszatérés a hagyományhoz. Az együtt-hallgatáshoz. Hangosan-mondáshoz. És az efféle íráshoz: hogy el lehessen hangosan mondani. Még dallamokban is belefuttatni. Világos rímek és szimmetriák helyett az ilyen másféle egyensúly hajhászása, megint a fülnek szánt összerakósi.

Rímek és világos szimmetriák használata tréfaképpen, idézőjelben, a poentírozás, fülhasogatás, külvárosiasság, zsánerszerűség ürügyén. Tehát olyan kibúvóféle. Mert vágyódik az ember az után a régi megindultság után. Visszatérés az énekhez, a versdalolás, a kántálás divatja.

Éneklés. Versmondás. Igen. Meg aztán: mi a különbség köztük? Lát-szólag nyilvánvaló. De hol húzódik köztük a határ? Vajon a nőmenk-latúra a döntő? Vagy a szótagok (sőt, a hangok) megnyújtása? Vagy a magasság-különbségek? Vagy a ritmikusság? Vagy talán a hang rezge-tése? Nyújtással?

Ez nem okozott különösebb gondot, amikor a színházunkat csináltam, Ludwik Heringgel és Ludmila Murawskával. Ennek a megszabása. Hisz egyike volt ez a színházunk veleszületett jegyeinek. Számolni — ahogy a láthatóságukkal, külső megjelenésükkel — éppúgy minden egyes darab hallhatóságával is, minden egyes pontján. Az inszcenálás, a scenográfia és a tényleges szöveg sajátosságai eleve nehezen elkülöníthetők. S nehe-zen dönthető el, mit rögzítsünk le ritmus-jelzéssel, partituraszerűen. Mit rögzítsünk le azért, hogy mások is eljátszhassák ugyanezt másutt. De nem tudni, mit adjon meg nekik az ember, a szöveg kánonján kívül, zárójeles megjegyzésként. Mit írjunk elő állandó követelményül. Mit vessünk fel javaslatként. Mint ami könnyítés, de változtatható. Mit szab-junk meg pontosan (és hogyan szabjunk meg) ritmusban és hangban? Eléggé sokféle speciális mondás-mód volt nálunk (pontosan kiszámított dallamú, de még a beszéd kategóriájába tartozó mondás-módok), kimon-dottan éneklések és éneklő-mondások, arról a határterületről, mely még eléggé tágnak bizonyult, mert kiderült, hogy rengeteg fajtája van az ilyen majdnem-éneklésnek, kántálós beszédnek, monotónia-szakaszolás-nak, meg a fordítottjának is: a ritmikus réteghalmozásnak, mely azután akaratlanul muzsikává válik.

Ezért nem lett volna értelme idegen, külső, önmagáért való muzsikát belegyömöszölni, a maguk szerepét játszó tárgyak, vagy a járás (pl. döngő koturnusokon való járás) ritmusának akusztikáján kívül.

Az én Gusztávomról, „Az ősök” negyedik részéből* (mert azt is meg-csináltam), Stawar** azt mondta, hogy úgy érzi, ez felel meg a legjobban a szerző (Mickiewicz) intenciójának. Hogy ilyen operát csináltam belőle.

— Operát? — csodálkoztam, s leguggoltam a szekrény-lábazat elé, melyen Stawar ült.

— Operát. Igen. Mickiewicz operát akart írni. De mivel Vilnában élt, vidéken, és ott nem volt opera akkoriban, ilyennek képzelte.

Akár igaza volt Stawarnak, akár nem: én, amikor Gusztávot csinál-tam, meg voltam győződve arról, hogy így kell.

Egyébként felettébb csodálkoztam azon, amit Stawar mondott. Én egyáltalán nem énekeltem Gusztávot. Csupán meghatározott hangmagas-ságban, kötött hang- és ritmuskülönbségekkel mondtam. De éppen ez vagy ilyesféle lehetett Mickiewicz véleménye szerint az opera. Stawar véleménye szerint.

*

* Az „Ösök” — Adam Mickiewicz (1798—1855) nagy romantikus dráma alkotása. Magyarul is megjelent (Európa, 1963, Pákozdy F. ford.).

** Stawar, Andrzej (1900—1961) lengyel irodalmi kritikus és műfordító.

Világéletemben nagy hatással volt rám a vecsernye-ügy. Szándékosan használtam a vecsernye szót „Kochanowski”^{*} helyett. Mert akkor még nem tudtam. Rendkívüli benyomást tett rám maga a szöveg. No és a dallam is. Látszólag olyan szegényes, szolgálói, és mégis olyan megindító a maga ismétlődéseivel, s oly monumentálisan hordozza a históriákkal összefonódó látomásokat. Csak azon csodálkoztam:

hogy került a Katolikus Egyházba annyi Sion, meg mindenféle zsidó dolgok, a mindennapi életből, a gabonáról, az ellenséggel a kapuban szólásról, a munkásról, aki házat épít (illetve a munkás dolgozik, s maga az Úr épít). Az éber őrségről, mely a falakat körüljárja (az Úr fentről vigyázza). Az aggastyánokról. Ott a pitvarban.

Később kiderült. Hogy a Dávid zsoltárai.

S azután rögtön, hogy Kochanowski. Nyomban látni az aggokon, akik

a pitvarban megtelepesznek
...és a nép birái lesznek

Vagy

a szegényt ő a ganajból kihozza
s fejedelmekkel ülteti egy polcra.

Jeruzsálem. De az a Lengyelországon átszűrűt.

Még később tudtam meg, hogy az, amit az úrnapi körmenet induláskor énekel: „Ki a Fölséges...”^{**}, ugyancsak a 150 zsoltár egyike. Igen. Ez igazán éneklésre szánt írás volt. Félreértés nélkül. S teljesült a költő legmerészebb kívánsága. A Dávidé. Meg a Kochanowskié is. Hogy annyi ember annyi éven át annyi helyen énekelte és éneкли, mint valami ősi lengyel dalt.

Vagyis a szerző a névtelen szerepébe süllyedt.

Ha a zsuptetők alá, hát a zsuptetők alá.^{***}

Fennforog ez a veszély.

De jó is így.

Vagyis: mindegy. Fő, hogy menjen. Hogy fölkapják. Hason. Éljen. S hogy a szerzőről tud-e valaki valamit — a nevét, néhány apróságot, vagy semmit —, az pár száz év után, háromezer év, annyi össze-vissza-fordítgatás után úgyis egyremegy. Ha ezt tudja az ember, azzal hízeleg-het magának, hogy azoknak a gótikus művészeknek, a katedrálisok meg a miniatúrák alkotóinak nincs is miért hencegniök. Hogy névtelenek. Ha a fennmaradt név is csak annyit ér, mint a névtelenség. S ráadásul nem is olyan biztos, hogy csakugyan annyira nem törődtek a nevükkel. Egyesek mégiscsak aláírták. A kolostori nevüket. Az olyanok, mint: János barát, fra Angelico, vagy nagy A betűs névtelen, vagy egy bizonyos kép ismeretlen festője, mint az ilyen meg ilyen kép N-je — miért

* Kochanowski, Jan (1530—1584) lengyel reneszánsz költő; többek közt a Zsoltárok Könyvét is lefordította—átköltötte.

** A 90. zsoltár Kochanowski-féle változata az egyik legnépszerűbb lengyel egyházi ének.

*** Célzás Mickiewicz óhajára: hogy műveit a zsuptetők alatt olvassák.

volnának kevésbé hiteles szerzők, mint a Salamon énekeinek a költője, aki állítólag még csak nem is Salamon volt?

Letértem a vágányról. Bocsánat az elkalandozásért. Azt a Kochanowski-féle Dávidot, az egykori lengyel dallamával (hogy a vecseryék lengyel dallama alighanem Mikołaj Gomułkától származik, csak ebben az évben tudtam meg) Leszek Solińskival magnószalagra énekeltük, két szólamban, kántáló stílusban, éjszakai lendületünkben; ő a hajdani żarnowieci vecseryék megindító hangulatát idézte emlékezetébe — mert ott született, abban a Konopnicka-féle* Żarnowiecban, majdnem közvetlenül „mellette”, az ő udvarháza mellett — én az 1936. évi emlékeimet, a Nowolipki utcai templomot, azokból az időkből, amikor az a Muranów még nagyobb volt és igazibb zsidó szempontból akár az egykori Jeruzsáleemnél is.**

S ha már a szöveg funkcionális voltánál tartunk, az alkalmazhatóságnál s az egész mai fecsegésünk címénél: be kell vallanom, hogy néha különös módon találkozhatnak egymással a költők. Bocsássák meg, hogy folyton magamhoz méregetek mindent. De már a téma is ilyen. Tehát a mai lengyel költő, vagyis én, különleges kapcsolatba került a hagyománnyal, épp az imént idézett „Ki a Fölséges...” kezdetű, Kochanowski-féle zoltárszöveg hallgatójaként, amit egy bizonyos köpenyes asszony-ság adott elő a teljes csendben, nem énekelve, hanem monoton hangon. 1944. augusztus 23-án egy Halász sori betonpincében, a pillérek alatt, egy karbidlámpa fényében, a mi házrészünkre hulló első bomba süvítése és a fölöttünk levő födémek ránk omlása közt. És épp a mondas, nem pedig az éneklés, volt az egyetlen, legalkalmasabb előadási mód abban a pillanatban.

Az, hogy egy személy mondta. Aki tudta mondani. És akarta. Soha nem hatolt el hozzám az a szöveg pontosabban és teljesebben. Addig a helyig jutott el, hogy:

Ki oltalmazra angyalokat rendelt,
kezüik hordozzon

s ami azután következett: a második emelet lezuhant az elsőre, a kettő együtt a földszintre... a robaj, az izgalom

és a meglepetés, hogy nem lapított bennünket agyon... micsoda happy end... úgyhogy nemigen tudok távlatból, az évszázadok elkülönítő válaszfalán át nézni Kochanowskira, sőt még Dávidra sem.

hogy utádon járva
bele ne üssed éles kőbe lábad

itt szakadt félbe akkor.

Azért hát, amikor vagy három évvel ezelőtt Piasecki babakiállítás

* Konopnicka, Maria (1842—1910) lengyel költő és prózaíró, a XIX. század utolsó harmadában divatos népiesség képviselője.

** Muranów Varsónak túlnyomórészt zsidó lakosságú kerülete volt, itt volt a gettó a hitlerista megszállás évében.

volt a Łazienki-park Diana-szentélyében, s én leültem az egyik szentély előtti oroszlánra, és Bogucki úr így szólt:

— Hogy is van? *Félelmetlen ülsz a zord oroszlánra* —

nem fogadhattam a szöveg folytatásának annyi év után, másvalaki által, a Łazienkiben, a napsütésben való hozzátoldását megindultság nélkül.

•

Kochanowski. És Wujek.* Belénk véste, mindnyájunkba Lengyelországban, a Bibliát. S moccanni sem lehet nélküle. Mickiewiczen át. A maiakon át. És tovább is, később is. A Biblia, mint nyelv, szavak, idézetek, bölcsességek, rövidítések, ritmusok, stilizálás, jelképek, kész metafora-láncok — elég egy szemnek hozzányúlni, s megmozdul az egész, megindít —, mindennapos használatra, oly nyilvánvaló, mint az oldalba bökés.

Meg a krisztusi slágerek, melyek mindegyre szolgálnak:

„ne vessétek a gyöngyöt

sértések elé”

„aki kardot fog,

kard által vész el”

„senki sem próféta

saját hazájában”

•

S az ellenpólus?

Veranda. A verandán ott ül Konopnicka, s ujjain számolja a szótagokat. Talán csak pletyka? Én így hallottam.

Vagy csak az ellenőrzés, a pontosság kedvéért? Amiben tökéletes volt. Vegyük például ezt:

„míg-a-ki-rály-had-ba-in-dult”

vagy a híres népiességét, az övét meg a többiekét, a Polokét, Lenartowiczokét**, azt a zongorán billegetőt (pedig állítólag a furulyaszó ihlette őket). Konopnickánál a furulyaszerűség néha ilyen szimmetriában nyilvánul meg (képzeljük megint hozzá a szótagszámolást): a középmetszettől balra ugyanúgy, mint jobbra, akár a madár két szárnya. Téglalap. Ha a-b a-b a rímképlet.

A furulyán kívül a nagyobb költőktől is akad itt egy s más. Girlandok, rózsák, szívárványok, modorosságok és csüngvények, no meg a hárfa.

A hangok, akár a gyöngyszemek. Hamis gyöngyök. Hazafiság. De hasznosság is. Javító hajlam. Sokkal kisebb próféták. A nyugalom állóvizébe pottyantak. S a feltalálások robbanásai. Belehabarodtak a haladásba. Hogy javul az emberiség.

* Wujek, Jakub jezsuita hitész és író, a Biblia első lengyel fordítója.

** Pol, Wincenty (1807–1872) és Lenartowicz, Teofil (1822–1893) lengyel népies költők.

Megkezdődött a strófák darálása. Ritmusok, siklások, akár a korcsolyán. Nemzeti korcsolyán. Bölcsőtalpon. Strófaferklik. Csödöt mondott a hallás, a képzelet, a felelősség a szóért, a mondatért, egész beszédszakaszokért. Repülnek egymás után. Rím-képek szárnyán. Melyek a rossz festészetből származnak. Norwid észrenemvételeiből. Valamilyen gyanús metafizikából. Dagályos leírások. Az intellektuális fejlődés visszamaradottságának termékei. Hazafias trófeák. A kitömött sasok, sziklák, a szimbólumok egész garnitúrái, melyek már rég nem jelentenek semmit. Egyezményes jelszerűségük ellenére, melynek megindultságot kellene keltenie.

Itt bizonyára félreértés történt.

*

Wyspiański.* A ritmusaira gondolok. Egyesek (a „Lakodalom”-ból) alighanem a „Salomea ezüst álmá”-ból, a „Marek pap”-ból erednek.** Bár nemcsak. A „Lakodalom” rásiklott a mazurra is, az obertásra, a polkára. Meg a Chopin mazurkáira, az elenyésző hangsorokkal.

Slowackinál megtörnek a ritmusok, tépik egymást, kitérnek...

Slowacki érdekel a leginkább, még csak nem is a „Kordian”-ja, akit („eresszetek oda be engem, a cárgyilkost”) folyosószerűen leszűkített térben csináltam meg, szembefénnyel, körberakott festőállványok közt, vagy az élére állított szekrény-lábazat mögött, mely mintegy a perspektíva rostélyául szolgált. Ugyanaz a lábazat volt ez, amin valaha Stawar ült vagy Ludmila később, de mint Ofélia, a színpadon.

Jobban vonzanak a „Beniowskik”, a „Király-Lelkek” vagy a „Samuel Zborowski”.

Gondoltunk a Slowacki-féle „Ősök” monológjára is. Monológ? Afféle magában-beszélés. Egy pásztorlány beszéde. Az együgyű Zoskáé. Ihletben (megszállta). És bolond-ütemben. Olyasvalami, mint a varrógép, néka egy-egy kis közelrerobogással, ágyudurrogással, mert dörgésnek is kell lenni. Apokalipszis. Szerelmi. Halottak napján. Azokban a „Király-Lélek” — és „Beniowski”-kombinációkban pedig — hol hangsúly-alákövezés, hol uszályos ritmusok, hol meg hármasok, galopp-ütemben, soronkint négy. Alighanem még négyszer négy is van. Olyan páros. Ütögetett. Szinte páros-patás.

Ezek az igazi aduk. Színpadi aduk. Szinte mozgásra kényszerítők. Gyakran megesik, hogy hirtelen kevésbé színpadszerűnek mutatkozik olyasmi, ami műfajánál fogva dráma. A túlságosan kiépített látomások akadályozzák a szereplőket, ha össze akarnak futni. Másrészt meg ott a pletyka a Mickiewicz-féle „Ősök” színpadszerűtlenségéről. Miért volna?

* Wispiański, Stanisław (1869—1907), költő, festő, drámaíró, a „Fiatal Lengyelország” mozgalom legjelesebb képviselője. Legismertebb színpadi műve a „Lakodalom” (Wesele).

** A „Salomea ezüst álma”, a „Marek pap” Juliusz Slowacki (1809—1849) romantikus költő drámai alkotásával; az ő drámája a „Kordian”, a „Samuel Zborowski”, költeményei a „Beniowski”, a „Király-Lélek” stb.

A Nagy Improvizáció miatt? Hát a Hamlet talán nem beszél sokáig: „lenni vagy nem lenni?”

Közbeszédi folyékonyság. Visszatérve a „Lakodalom”-hoz. Más, mint az elődöké. Épp azért remek. Igazi. S voltaképp ránk tukmálja a ritmust. Patakokban árad.

Meg... aztán

a nyolcasokba-ütemeződés.

tatatatatatata

Csakhogy, amikor tanulni kezdi az ember a szöveget (mert a „Lakodalom”-ból is megcsináltunk egy részletet, egy Ráchel-jelenetet), léptenyomon kiderül:

ez itt nem nyolcas

ez sem

ez som itt

inkább perecfoma

vagy polkára megy, lendületből, meghajlással, kukorító kakasként (a ritmus, a ritmus kakasára gondolok, mint Mozartnál) — s

„az úrnő is táncraferdül köztünk”

Meg azok a rövid

„igen, igen”-ek.

*

A láncszemekben át — ugyanazokon visszafelé — beleugrom Mickiewiczbe. Ő a forma-hangzás-kombinációk korábbi forrása. Vagy talán épp a tartalom-hangzás-kombinációké?

Például a Gusztáv—Remete jelenetben, az Ősök negyedik részében*: az egyenlő hosszúságok (illetve inkább rövidek) összefűzése gyorsítással, majd lassítással. Vagy**: a hosszabb lábak alátámasztása, három helyen. Háromlábú vers. Lábacskái vannak. Hogy egyensúlyban álljon. Itt már az én előadásomról beszélek, melyben meggyőződésem szerint ugyanúgy állt meg, mint a Mickiewicznek.

* Słyszysz, jaki szturm na dworze,
czy widzisz lyskanie gromu,
błogosławione życie
w małym własnym domu

Kto miłości nie zna,
ten żyje szczęśliwy,
i noc ma spokojna,
i dzień nietychliwy
w cichym własnym domu”

** „zdziwiona zgraja
od stołu powstała
przepląja (do mnie) zdrowiem,
prosza mnie siedzieć,
ja stoje jak skala
ani (słowa) nie odpowiem...”

Szabályozás a hosszabb sorok felgyorsításával. A szavak egymástól távolabbra állítása a rövidekben. Hogy a fülekben közös nevezőre juszanak.

Egyébként az egyenlő hosszúságok gyakran nem is olyan egyenlők. A nyelvtani hangsúly eltolja a lábakat. Másieléségek alakulnak ki. Akár foxtrott az obertásból.

De a latszatra ideális szillabotikus* mértékben is van mindig egy kis önszabályozás (ez már nemcsak Mickiewiczre és rám vonatkozik). Az egyik szótag olyan hosszú, mint a másik. És nem olyan. A mássalhangzoknak is megvan a maguk időtartama. S itt újabb színészi lehetőség adódik. Expresszió-dikciós lehetőség. Vagy talán zenei-mozgási. De ezzel már az elmélekedések újabb kásahegyébe harapnánk.

•

De nehogy azt higgyék, hogy engem csak ezek a dolgok érdekelnek: a hangzások, harmóniák, rimek, lüktetések. Hogy csak ezért volt olyan élvezet eljátszani a színházunkban (Gusztáv már 30 év óta választott kedvencem). A Gusztáv—Remete mindig is izgatott, valahányszor felmerült emlékezetemben. S mi az ami felmerült:

- a gally vonszolása (én sétabotot vonszoltam magam után gallyként)
- két kert: vagyis egy kert és valami az anyjával, aki meghalt — és a lelkesedés az ablakon át, ugyancsak a kertből, az O lakodalmakor
- no és a három gyertya három órája, a kés önszivébe-döfködésével, tehát hullá-e vagy nem hullá, bűnügyi história-e vagy nem bűnügyi história?

Hirtelen jött rám. Hogy utána nézzek. Kiutaztam Otwockba... Mert ott biztos voltam. Hogy talállok példányt. Találtam is. Micsoda öröm. És már a villanyvasút kocsjában, este tizenegykor, tehát teljes pusztaság — nyomban megkezdttem a montázst, vagyis a bejelöléseket, kihúzásokat (több mint a felét kihúztam) s egyúttal méregetni, próbálgatni kezdtem, ami megmarad. A hangomra. Megengedhettem magamnak. A vonat ritmusa (plusz a latyakos idő) jó háttérrel és nyugalmat ad hozzá. Először azzal áltattam magam, hogy az olvasásnak (a fennhangon-olvasásnak) ez a módja csak ideiglenes, első kísérlet. De amikor rögtön jól ment, mert nemcsak hogy nem csalatkoztam, hanem felülmúlta várakozásomat az egész, akkor — éreztem, hogy így marad. És maradt is. Akár az eljátszandó saját szövegeimnél: tudom, hogyan mondjam, mit kiabáljak, hol csapjak át énekbe, hol milyen a ritmus. Ugyanúgy itt is. Volt szimatom.

Rádásul ez igazán Mickiewicz volt, első kézből. Véleményem szerint nem adhattam volna el jobban a költőt. Mert úgy adtam el, mint saját magamat.

Bocsássák meg a bizalmas hangot. Egy bizonyos puławyi fellépésem bátorít fel rá. A teremben vagy 300 ember. Másfél vagy két órát kellett kitöltenem. Színpad volt, függönnyel. És én egyedül voltam. S ez köte-

* Lengyel verstani műszó: költőt szótagszámú és ritmusú vers.

lezett. Játszottam, amire emlékeztem. A „Viviszekció” című, 10 ujra és tárgyakra irt monodramámat, meg a „14 enek székre és hangra” címűt, Luumila helyett is, az ő számaít is, meg az enyémekeít is. No es az „Osök”-et. A közönségeít részben úgy hajtották fel. Inkább kíváncsiskodo volt. Bámész. S alignanem tájékozatlan. Anogy néztem. Nem tudtam, nem fütyülnek-e ki bennünket. Vagyis Mickiewiczet. Es engem. He-lyette is drukkoltam. De nem fütyültek ki. Még tapsoltak is. Wenyanan. Es a többieek? Mit tudom én.

Említettem, hogy kihúztam a felét, vagy talán még többet is. Kihúztam a Pap szavainak túlnyomó részét. Gusztáv szóloolan kellett nekem. Mentsegemre szolgáljon, hogy senkire sem hallgat. Tanácsot kér. De nem ligyel oda. Szerelmes. Türelmetlen. Hisztérikus. Szíven szurja magát kessel. Es él. Megöli magát. Es tovább beszél. Mint hulla? O maga olyastéléít mond. De ő a kedveséről is azt mondja, hogy meghalt. Pedig él. Es ő is él. Ugy igazában nem is akar megválni az eeltől. Tehát nem hulla. Es nem bunügyi história. A lányt sem négyeli fel. Elég elgondolni, elképzelní valamí, már az is kielégíí az embert. Minek rögtön szó szerint megvalósítaní? Hiszen az ember maga is tudja, hogy nem teszi meg. De gondolatban kimondja azt a szót. A kétségbeesés szavát. Meg a ti-gyeímeztetését. Gusztáv eloltja a gyertyákat. Végigcelebrálja a maga szertartását. Panaszkodík. Könyörög. Fenyegét. Es kitergetí. A legszeme-lyesebb ügyeít. A leginkább szégyellnívalókat. A látomasáít. Abrandjait. Mindenféle hátborzongatást. Temetéséről képezeleg. A saját temetéséről. Onmagával rémisztget, kísért. Azért szúrja magát szíven. A gyertyakban is ilyesvalamí van. Gusztáv útnak indul, hogy megbosszulja magát. Em-lékeztessen. Mert az a legnagyobb baj, hogy ő, a kedves, ott a tarsasag-ban, még csak nem is emlékszik rá túlságosan, s ha most nem is, később biztosan elfelejti („berozsdállík benne az érzés”).

Tehát megáll előtte. Rábámul. Mí akar ez lenní? Egy kis zsarolás? Elérzékenyülést akar kelteni? Inkább ő érzékenyül el önmagán. Nem támad rá a lányra. Elfordul. Félrelép a táncban, kifordul a laba. Buta-ságot mond. Igen. Faux pas. Aztán megínt a gyertya. Mintha örült volna. Felíg. Vagy talán egyáltalán nem is. A mennybe készül. Hogy találko-zon Vele. Mert annyi gyötreme után az alignanem csakugyan menny-ország. De — még míelőtt a mennyország — nincs más segítség, csak a türelem, míndvégíg.

Az a gyertyahíória is, vajon nem játék, legalább negyedrészbén? Valószínűleg az. De mégiscsak egy kicsít könnyebb így.

Naív ez az egész Gusztáv. Látszólag. Iskolás modra beszél. Felnött ember nem vall be magáról ilyen bolondságotat. Nem illík. Rossz néven veszik az ilyesmit jó társaságban. Nem színvonalas dolog. Ráadásul nem tudní, hogyan viselkedjen, aki hallja.

Sőt, amikor mondtam valakínek, hogy így szokott lenní, ha az ember igazán szeret: így gyötörödík, panaszkodík, érez, szeretné szíven szúrni magát és nem képes rá — akkor:

- neem
- de valld csak be, no ugye
- eh... neem

Végül kompromisszumot ajánlok:

— no, saját magad előtt

— eh!

— elalvás előtt, félálomban.

— hát... talán(?)

És próbálj beszélni az ilyenekkel.

Márpedig én csak azt tudom, hogy szívesen írnék ilyesvalamit erről az érzésről. De ugyanúgy kellene megírnom, ahogy Mickiewicz tette. Ő az ideálom. S minthogy az ideál megvan, nem írok még egy olyat. Egyébként megeshet, hogy nem is sikerül írnom. Így viszont sikerült. És megvan. Neki sikerült. És megvan. S méghozzá milyen.

*

Ennyit az előadott Mickiewiczről. A színházamból. Most a lejátszott-ról. Ahogy magamnak csináltam. Szalagra. Magnófelvétellel. A „Konrad Wallenrod”-ot.*

A „Konrad Wallenrod”-ban annyi a sláger — ezúttal „az emlékek nemzeti templomából” valókra gondolok —, hogy nemegyszer fölemeli, magával ragadja, megindítja az embert. S ez megkönnyíti az előadást. Mert ezek nagyszerű poének. Szinte kikényszerítik a kántálást, a dallamosítást, negyed-, majd felerészben, s végül egészen, vecsernyésen, regös módra.

Ez illik ahhoz — s abból is ered —, amiről a „Konrad” szól s amit a hősei szívükön hordanak. A férfi meg a nő. És az öreg is. Rendkívüli pillanat, amikor Aldona ráébred — először —, hogy Litvánia véget ér valahol. S nincs mód menekülni. Itt a szerelem. Az öreg rábeszéli a hőst. Az belemegy. Fialat. A hosszú távú bosszúba. Belép a lovagrendbe. Színel. S a nő is eljut oda, befalazza magát. Hát a türelem? Talán még lenne is elég. Múlnak az évek. Elmúltak. Megtették a magukét. Megsemmisítették az ellenségeket.

Azért mégse várt az ember úgy egészen türelmesen mindenre. Kora ifjúkorában, még első rabságában ki tudott Konrad suttyomban surranni a komtur térdéről — beront a szobába, bummm: összeszabdálja a szőnyegeket.

Most pedig: alighanem az ivásban éli ki magát, túl sokat iszik. Egyre többet. Végül elrészegeskedik. Eljár a torony alá, s nemegyszer ahelyett, hogy szerelmeskedne a kedvesével (a feleségével) (a toronnyal), patáliát csap neki.

Ráadásul lehallgatják. A belső felderítés. Működik. Talán nem akadna nyomukra. De így: ezek ketten már nem azok a régi kovnoiak, akik zöldnek látták a pirosat, ha egymásra gondoltak. Elszalasztják az alkalmat a menekésre. Nem kell nekik. Előbb Aldona. A toronyból szól Konradhoz. Nem, ő bizony most, 15—20 év után nem kíván a kedves szeme elé kerülni.

* Konrad Wallenrod: Mickiewicz történeli eposza.

— Egyébként — mondja — megvallom neked, hogy én se szeretnék téged most látni.

Tehát? Fiaskó. Kiderül, hogy nem érte meg az egész hecc.

S körülbelül ennyi is volna. Az én előadásom. Ahogy kapásból kezdem, úgy is fejezem be, se füle, se farka.

Kerényi Grácia fordítása